

ТЭМА 7 ГЕАГРАФІЯ СЕЛЬСКОЙ ГАСПАДАРКІ СВЕТУ

§ 17. Структура і геаграфічныя тыпы сельскай гаспадаркі свету. Геаграфія раслінаводства свету

Успомніце. Як прыродныя ўмовы ўплываюць на спецыялізацыю сельскай гаспадаркі? Якая заканамернасць геаграфічнай абалонкі вызначае развіццё сельскай гаспадаркі? Як прыродныя ўмовы паўплывалі на спецыялізацыю сельскай гаспадаркі ў краінах Афрыкі? Якія фактары для развіцця сельскай гаспадаркі, акрамя прыродных, маюць развіцця краіны Паўночнай Амерыкі? Якія адметныя асаблівасці мае спецыялізацыя сельскай гаспадаркі краін Еўропы?

Для чаго мы гэта вывучаем? Якія вы ведаеце прафесіі, звязаныя з працай у аграпрамысловым комплексе? Якія ўстановы адукацыі рыхтуюць спецыялістаў у галіне сельскай гаспадаркі?

Сельская гаспадарка ў структуры сусветнай гаспадаркі. Сельская гаспадарка ўтварае першасны сектар сусветнай гаспадаркі і адносіцца да найстарэйшага віду чалавечай дзейнасці.

На даіндустрыяльнай стадыі развіцця чалавецтва сельская гаспадарка адыгрывала вызначальную ролю ў структуры сусветнай гаспадаркі.

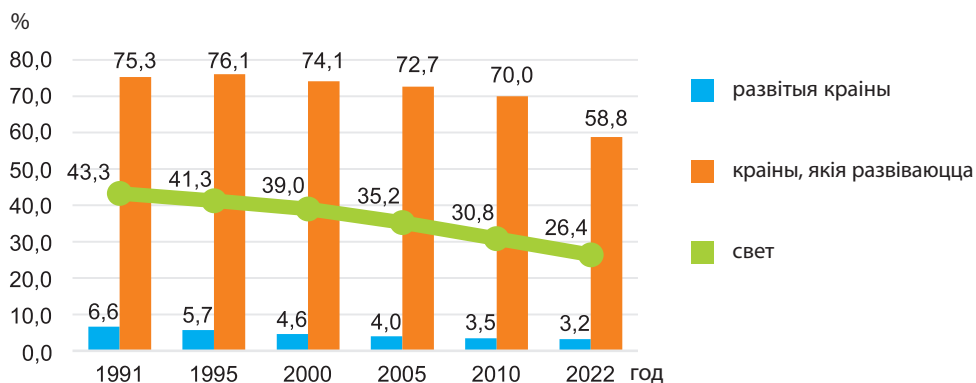

У свеце ўсё ўзаемазвязанае. У 1919–1939 гг. экспедыцыі Усесаюзнага інстытута раслінаводства, якія ўзначальваў акадэмік М. І. Вавілаў, у Афрыку, Азію, Паўночную і Лацінскую Амерыку, Паўднёвую Еўропу даказалі, што большасць культурных раслін паходзіць менавіта з гэтых рэгіёнаў, што і паслужыла пачаткам развіцця сельскай гаспадаркі (мал. 123). Раствлумачце прычыны такой геаграфіі паходжання раслін.

Мал. 123. Зараджэнне сельскай гаспадаркі

Па меры развіцця індустрыялізацыі і постындустрыялізацыі доля сельскай гаспадаркі стала змяншацца. У структуры сусветнага валавога прадукту яна складае 4,1 %; у развітых краінах — 1,4 %, у краінах, якія развіваюцца, — 24,4 %. У 2022 г. у сельскай гаспадарцы свету было занята 892 млн чал., або 26,4 % насельніцтва. Гэта тлумачыцца значнай колькасцю ў свеце дзяржаў, якія развіваюцца. Паміж развітымі краінамі і краінамі, якія развіваюцца, існуюць вялікія адрозненні ў занятасці насельніцтва ў сельскай гаспадарцы. У развітых краінах доля занятых знізілася да 3,2 %, у краінах, якія развіваюцца, яна складае каля 60 % (мал. 124).

Мал. 124. Дынаміка долі занятых у сельскай гаспадарцы ў структуры занятасці насельніцтва свету, %

Клуб знаўцаў-эканомікагеографў. Сельская гаспадарка характарызуецца трыма функцыямі, якія захоўваюць яе значэнне ў сусветнай гаспадарцы: 1) паўсюднае географічнае распаўсюджанне; 2) вытворчасць і забеспячэнне харчаваннем і сельскагаспадарчай сыравінай; 3) забеспячэнне занятасці насельніцтва ў вялікай колькасці дзяржаў.

Фактары размяшчэння і развіцця сельскай гаспадаркі свету. На размяшчэнне і развіццё сельскай гаспадаркі ўплываюць пэўныя фактары. *Прыродны фактар* выступае асновай для географічных адрозненняў у сельскай гаспадарцы. У залежнасці ад агракліматыхных умоў тэрыторыі (працягласці вегетатыўнага перыяду, колькасці ападкаў, умоў атмасфернага ўвільгатнення, працягласці безмарознага перыяду, урадлівасці глеб і інш.) вылучаюцца зоны сельскагаспадарчай спецыялізацыі свету.

Важную ролю аказвае *сацыяльна-эканамічны фактар*. Ён уключае традыцыі вядзення сельскай гаспадаркі; узровень механізацыі, хімізацыі і электрыфікацыі; аб'ём капіталаўкладанняў у галіну, у тым ліку ўкараненняў новых тэхналогій; узровень прадукцыйнасці працы і даходнасці галіны. На развіццё сельскай гаспадаркі краін свету аказваюць уплыў *міжнародны гандаль і адзіная аграрная палітыка*, якая дзейнічае ў некаторых інтэграцыйных аб'яднаннях.

У апошнія гады на развіццё сельскай гаспадаркі моцнае ўздзеянне аказваюць вычарпанне водных рэсурсаў, дэградацыя зямель, прыродныя катастрофы і змяненне клімату. У цэлым пры нізкім узроўні сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны прыродныя фактары працягваюць адыгрываць вызначальную ролю ў развіцці сельскай гаспадаркі.

Структура сельскагаспадарчых угоддзяў свету і рэгіёнаў. Плошча зямельнага фонду свету ацэньваецца ў 13,2 млрд га. Зямлі сельскагаспадарчага прызначэння займаюць 4810 млрд га, або 37 % сусветнага зямельнага фонду; пакрытыя лесам плошчы — 3,7 млрд га, або 28 %; лугі, пашы, плошчы са шматгадовымі насаджэннямі і іншыя зямлі — 4,6 млрд га, або 35 %.

У складзе сельскагаспадарчых угоддзяў плошча раллі складае 1,2 млрд га, або 12 % сельскагаспадарчых угоддзяў. У сярэднім на душу насельніцтва ў свеце прыпадае 0,3–0,4 га раллі.

У структуры сельскагаспадарчых угоддзяў найбольшай доляй раллі характарызуюцца Паўднёва-Усходняя Азія, Заходняя і Цэнтральная Еўропа, Цэнтральная Амерыка і Карыбскі рэгіён. У краінах Афрыкі на поўдзень ад Сахары і Паўночнай Афрыкі доля раллі складае менш за 10 % плошчы.

У разліку на душу насельніцтва найбольшыя паказчыкі раллі характэрныя для Аўстраліі і Новай Зеландыі (2,21 га). Далей ідуць Усходняя Еўропа з Расіяй (0,8 га), Паўночная Амерыка (0,62 га) і Цэнтральная Азія (0,6 га).

Клуб знаўцаў-эканомікагеографы. Каля 70 % зямель свету, якія апрацоўваюцца, знаходзіцца ў Еўропе, Азіі і Паўночнай Амерыцы. У Еўропе (без краін СНД) самы высокі сярэдні рэгіёнаў узровень разаранасці зямель. Натуральнай пашы і лугоў засталася вельмі мала, і захаваліся яны ў асноўным у Паўночнай Еўропе. У Азіі высокую разаранасць маюць добра забяспечаныя вільгаццю мусонныя паўднёвыя і ўсходнія тэрыторыі. Тут сканцэнтравана каля 90 % раллі рэгіёна. Разаранасць на Вялікай Кітайскай раўніне, у басейнах Ганга, Інда і інш. дасягае 70–80 %. Вялікія арыдныя пустынным, паўпустынным і высакагорным раёнам Паўднёва-Заходняй і Цэнтральнай Азіі выкарыстоўваюцца пераважна пад пашы. У Паўночнай Амерыцы моцна разараныя вобласці Цэнтральных і Вялікіх раўнін, субтропікаў і тропікаў ЗША і раўнінныя вобласці поўдня Канады. У складзе зямельных угоддзяў астатніх рэгіёнаў свету — Аўстраліі, Паўднёвай Амерыкі і Афрыкі пераважаюць пашы. У Аўстраліі 60 % зямель выкарыстоўваюцца пад пашы. Вобласці, занятыя раллём, абмежаваныя ў асноўным усходняй і паўднёва-ўсходняй ускраінай мацерыка. У Паўднёвай Амерыцы і Афрыцы пры параўнальна высокай долі пашы вельмі нізкая разаранасць тэрыторыі. У Афрыцы і ў Паўднёвай Амерыцы найболей разараныя паўночныя і паўднёвыя ўскраіны рэгіёнаў.

Самыя вялікія памеры раллі маюць найбуйнейшыя па плошчы краіны: ЗША (185 млн га), Індыя (160 млн га), Расія (134 млн га) і Кітай (95 млн га), Канада (46 млн га), Казахстан (36 млн га), Украіна (34 млн га).

Структура і геаграфічныя тыпы сельскай гаспадаркі. Структура сектара прадстаўленая дзвюма асноўнымі галінамі — раслінаводствам і жывёлагадоўляй. Раслінаводства, у сваю чаргу, уключае земляробства, агародніцтва, пладаводства,

вінаградарства і кветкаводства. У жывёлагадоўлі вылучаюцца развядзенне буйной рагатай жывёлы, свінагадоўля, авечкагадоўля і інш.

Плошча сельскагаспадарчых угоддзяў у 2023 г. у свеце складала каля 5 млрд га, або 38 % паверхні сушы. У структуры сельскагаспадарчых зямель на раллю прыходзіцца 33 %, лугі і пашы — 67 %. Вядучымі сусветнымі вытворцамі сельскагаспадарчай прадукцыі ў 2023 г. выступалі Кітай (32 % сусветнай вытворчасці), Індыя (10 %) і ЗША (9 %).

У свеце цікавага. Урбанізацыя павялічыла цікавасць да *вертыкальнага земляробства* — інавацыйнага падыходу да вытворчасці прадуктаў харчавання ў раёнах з абмежаванай прасторай. Гэты метад памяншае выкарыстанне плошчы зямлі і дазваляе вырошчваць сельскагаспадарчую прадукцыю ў непасрэднай блізкасці ад дамоў людзей. Адным з яркіх прыкладаў з'яўляецца Сінгапур. Святлодыёднае асвятленне, гідрапоніка і энергаэфектыўныя тэхналогіі перапрацоўкі вады дазваляюць гэтым фермам збіраць ураджай круглы год, без абмежаванняў традыцыйных сезонаў земляробства (мал. 125).

Мал. 125. Вертыкальнае земляробства ў Сінгапуры

Разнастайнасць прыродна-кліматycznych умоў свету, адрозненні ў сістэме землеўладання, землекарыстання і аграрных рэформах абумовілі вылучэнне, з аднаго боку, зон сельскагаспадарчай спецыялізацыі, з другога — падобных галіновых напрамкаў у краінах і рэгіёнах. Гэтыя ўмовы вызначаюць геаграфічны тып сельскай гаспадаркі.

Геаграфічны тып сельскай гаспадаркі — устойлівае спалучэнне прыродна-абумоўленых і вытворчых прыкмет сельскай гаспадаркі на канкрэтнай тэрыторыі, якія склаліся гістарычна і ўключаюць: 1) аграрныя ўзаемаадносіны, 2) спецыялізацыю, 3) інтэнсіўнасць вытворчасці, 4) узровень матэрыяльна-тэхнічнай забяспечанасці, 5) сістэмы земляробства і жывёлагадоўлі.

На аснове апісаных вышэй асаблівасцей сельскай гаспадаркі ў сусветнай гаспадарцы вылучаюць тры асноўныя катэгорыі і 11 геаграфічных тыпаў сельскай гаспадаркі (гл. дадатак 1 на с. 204).

Свет і Беларусь. Сельская гаспадарка — стратэгічна важная галіна, якая забяспечвае харчовую бяспеку краіны. Адною з задач НСУР–2035, якая паспяхова рэалізуецца, з'яўляецца развіццё канкурэнтаздольнай, экалагічна бяспечнай сельскай гаспадаркі. Якія перавагі для развіцця экалагічнай сельскай гаспадаркі мае наша краіна? Якая першая ў Расійскай імперыі вышэйшая сельскагаспадарчая навучальная ўстанова была адкрытая на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў XIX ст.?

Геаграфія раслінаводства. Збожжавая гаспадарка. Асноўнай падгаліной раслінаводства як у развітых краінах, так і ў краінах, якія развіваюцца, з'яўляецца збожжавая гаспадарка. Яна характарызуецца попытам на збожжа, які пастаянна расце, стабілізацыяй валавой вытворчасці, зніжэннем пасяўных плошчаў, павелічэннем ураджайнасці збожжавых культур.

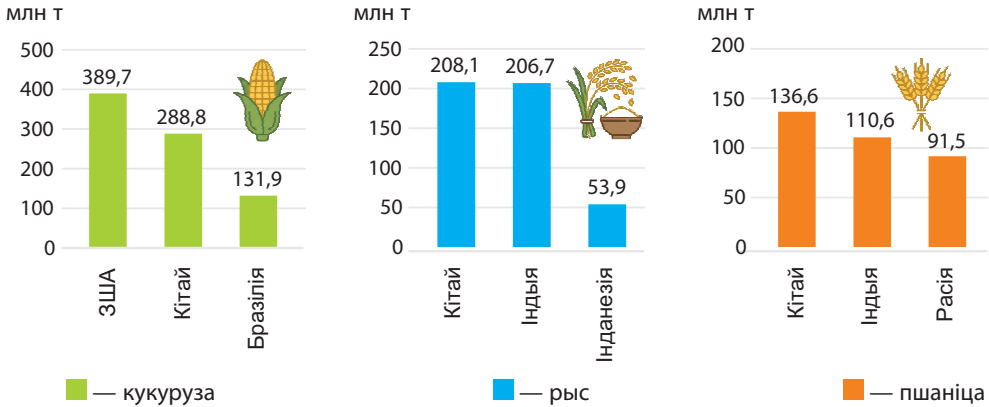
Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Цікава, што асноўныя пасяўныя плошчы збожжавых сканцэнтраваныя ў Азіі і Амерыцы. У 2022 г. краінамі з самымі вялікімі плошчамі, занятымі збожжавымі культурамі, з'яўляліся Індыя, Кітай, Расія. Пры гэтым на душу насельніцтва збожжавых плошчаў больш за ўсё прыпадае ў Канадзе, Казахстане, Аўстраліі.

З другой паловы XX ст. пад уплывам біятэхналагічнай рэвалюцыі валавыя зборы збожжавых у свеце сталі расці значна хутчэй. У 2022 г. у сярэднім па свеце збор збожжавых складаў 2,7 млрд т. Краінамі — лідарамі па вытворчасці збожжа выступаюць Кітай (20 % сусветнага рынку), ЗША (16 %), Індыя (11 %), Канада (4 %) і Расія (3,5 %). Трыма галоўнымі збожжавымі культурамі з'яўляюцца кукуруза, рыс і пшаніца, на долю якіх у пасяўных плошчах прыпадае 83 %, а ў валавым зборы — 89 %.

Кукуруза з'яўляецца галоўнай культураю сярод збожжавых па валавых зборах. Пераважна гэта кармавая культура, аднак у краінах, якія развіваюцца, і ў некаторых развітых краінах зерне ўжываецца ў ежу. Улічваючы, што кукуруза — цеплалюбівая культура, яе арэалы ахопліваюць цэнтральныя рэгіёны ЗША, Мексіку, поўдзень Еўропы, Індыю, Кітай, Паўднёва-Усходнюю Азію, Бразілію, Аргенціну, ПАР. Агульны валавы збор кукурузы ў свеце ў 2023 г. склаў 1241,6 млн т, доля ў структуры збожжавых — 39,6 % (табл. 14).

Табл. 14. Сусветная і рэгіянальная структура валавога збору збожжавых культур, 2023 г., %

Збожжавая культура	Еўропа	Азія	Афрыка	Аўстралія і Акеанія	Паўночная Амерыка	Лацінская Амерыка	Свет
Кукуруза	23,1	26,4	43,8	1,0	77,6	74,0	39,6
Рыс	0,6	47,0	19,6	0,8	1,9	9,1	25,5
Пшаніца	52,3	23,1	12,1	69,2	15,6	9,7	25,5
Ячмень	16,2	1,5	2,5	23,0	2,5	2,4	4,6
Сорга	0,2	0,5	11,9	3,8	1,5	4,2	1,8
Жыта	2,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,4
Іншыя	5,5	1,4	10,1	2,1	0,8	0,5	2,6

Мал. 126. Географія і асноўныя вытворцы збожжавых культур у свеце, 2023 г., млн т

Па валавых зборах кукурузы ў першую тройку краін у 2023 г. уваходзілі **ЗША** (389,7 млн т), **Кітай** (288,8 млн т), **Бразилія** (131,9 млн т) (мал. 126).

Рыс — збожжавая культура, другая па валавых зборах. Яна з'яўляецца вільгацелюбівай і цеплалюбивай культурай, таму вырошчваюць яе ў асноўным у субтрапічным і трапічным кліматычных паясах (мал. 127), мусонным тыпе клімату. Валавы збор рысу ў свеце ў 2023 г. складаў 799,9 млн т, доля ў структуры збожжавых — 25,5 %.

Мал. 127. Тэрасныя рысавыя палі ў В'етнаме

Мал. 128. Пшанічныя палі ў Францыі

Па валавых зборах рысу ў першую тройку краін уваходзяць **Кітай** (208,1 млн т), **Індыя** (206,7 млн т), **Інданезія** (53,9 млн т).

Пшаніца з'яўляецца самай распаўсюджанай сельскагаспадарчай культурай у свеце і трэцяй па валавых зборах збожжавых. Геаграфія вырошчвання прадстаўленая двума паясамі — паўночным і паўднёвым. *Паўночны пояс* ахоплівае Паўночную Амерыку, Еўропу (мал. 128), поўдзень еўрапейскай часткі Расіі, Паўночную Афрыку, Блізкі і Сярэдні Усход. Далей ён падзяляецца на дзве галіны, адна з якіх сыходзіць у Казахстан і Паўночна-Усходні Кітай, другая — да Інда-Гангскай нізіны. *Паўднёвы пояс* распасціраецца праз стэпавыя і лесастэпавыя раёны Паўднёвай Амерыкі, паўднёвы край Афрыкі і раёны Аўстраліі. Валавы збор пшаніцы ў свеце ў 2023 г. склаў 798,9 млн т, доля ў структуры збожжавых — 25,5 %. Па валавых зборах пшаніцы ў першую тройку краін уваходзяць **Кітай** (136,6 млн т), **Індыя** (110,6 млн т), **Расія** (91,5 млн т) (мал. 126).

Іншымі збожжавымі культурамі, якія маюць вялікае значэнне ў сусветным раслінаводстве, з'яўляюцца *ячмень*, *сорта* і *жыта*, доля якіх у валавых зборах збожжавых складае 4,6, 1,8 і 0,4 % адпаведна.

Паразважаем. 1. У апошнія дзесяцігоддзі важную ролю ў развіцці сельскай гаспадаркі адыгрывае стварэнне генетычна мадыфікаваных сельскагаспадарчых культур, г. зн. з задзенымі ўласцівасцямі, такімі як устойлівасць да шкоднікаў, ядахімікатаў, павышанае ўтрыманне вітамінаў. З аднаго боку, гэта дазваляе палепшыць рацыён харчавання жыхароў многіх краін, а з другога — выклікае бурныя дыскусіі. Прыкладзіце прыклады за і супраць выкарыстання ГМА ў сельскай гаспадарцы. 2. Як вы разумееце сэнс паняцця «арганічная сельская гаспадарка» (мал. 129) і якія краіны могуць дазволіць сабе яе развіццё?

Мал. 129. Натуральная прадукцыя беларускай гандлёвай маркі «МЕСТНОЕ ИЗВЕСТНОЕ»

Пакажыце на карце па тры вядучыя краіны па аб'ёмах валавога збору пшаніцы, рысу, кукурузы. У якіх прыродных зонах збіраюць найбольшыя ўраджаі пшаніцы, кукурузы, рысу?

Геаграфія міжнароднага гандлю прадукцыяй раслінаводства.

Спрыяльныя прыродныя ўмовы краін, гістарычныя традыцыі вядзення сельскай гаспадаркі і забеспячэнне харчовай бяспекі свету стымулююць міжнародны гандаль прадукцыяй раслінаводства. У збожжавай гаспадарцы свету склалася група краін, якая лідзіруе на працягу многіх гадоў у экспарце сельскагаспадарчых культур. Вядучымі краінамі па экспарце кукурузы ў свеце з'яўляюцца Бразілія, ЗША, Аргенціна; пшаніцы — Аўстралія, ЗША, Францыя; рысу — Індыя, Тайланд і Пакістан.

Падвядзём вынікі. Асноўным фактарам, які вызначае развіццё сельскай гаспадаркі, з'яўляецца Вылучаюць 11 геаграфічных тыпаў сельскай гаспадаркі. Лідарамі па аб'ёмах валавога збору пшаніцы з'яўляюцца ..., ..., ... ; кукурузы — ..., ..., ... ; рысу — ..., ..., Актыўна развіваецца арганічная сельская гаспадарка, укараняюцца генетычна мадыфікаваныя сарты раслін.

Праверым свае веды. 1. Як адрозніваецца доля сельскай гаспадаркі ў структуры ВУП у развітых краінах і краінах, якія развіваюцца? 2. Што ляжыць у аснове вылучэння геаграфічных тыпаў сельскай гаспадаркі? Якая агульнаасветная структура валавога збору збожжавых культур? 3. Як навукова-тэхнічная рэвалюцыя паўплывала на развіццё сельскай гаспадаркі? 4. У чым заключаюцца асаблівасці рэгіянальнай структуры валавога збору збожжавых культур?

Ад простага да складанага. 1. Існуе меркаванне, што «ўстойлівае развіццё сельскай гаспадаркі — гэта развіццё, якое забяспечвае прадуктамі харчавання насельніцтва, што павялічваецца, без адначасовага разбурэння навакольнага асяроддзя». Растлумачце, як вы гэта разумееце. 2. З дапамогай дадатковых крыніц інфармацыі падрыхтуйце паведамленне пра інавацыйныя падыходы да вядзення сельскай гаспадаркі.

Ад тэорыі да практыкі. 1. Запоўніце ў сшытку табліцу па матэрыялах вучэбнага дапаможніка і дадатковых крыніцах інфармацыі.

Адметныя рысы раслінаводства ў розных тыпах краін

Эканамічна развітыя краіны	Краіны, якія развіваюцца

2. Падрыхтуйце калаж пра найноўшыя спосабы вырошчвання раслін. Падрыхтуйце прэзентацыю пра цэнтры паходжання культурных раслін.

П §17-1

§ 17-1. Геаграфія тэхнічных культур у свеце

Успомніце. Якія культуры адносяць да тэхнічных? Якія прыродныя ўмовы неабходныя для вырошчвання бавоўніку, ільну, цукровага трыснягу? Які рэгіён свету спецыялізуецца на вырошчванні льну, які — на вырошчванні цукровага трыснягу, а які — на вырошчванні бавоўніку?

Для чаго мы гэта вывучаем? Сыравіну з якіх тэхнічных культур выкарыстоўваюць у харчовай прамысловасці? З якіх тэхнічных культур вырабляюць крухмал?

Да тэхнічных культур адносяць сельскагаспадарчыя культуры, якія даюць сыравіну для розных галін прамысловасці. Сярод іх вылучаюць культуры, якія выкарыстоўваюцца:

- ў тэкстыльнай прамысловасці — валакністыя культуры (напрыклад, лён, бавоўнік, кенаф, джут і інш.);
- харчовай прамысловасці — алейныя (соя, сланечнік, арахіс, рапс, аліва, алейная пальма), крухмаланосы (бульба, кукуруза, рыс), цукраносы (цукровы трыснёг, цукровыя буракі), танізуючыя (чай, кава-бабы, какава-бабы), вострыя прыправы, тытунь;
- хімічнай прамысловасці (каўчुकаносы, фарбавальныя, дубільныя, лекавыя расліны і інш.).

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Некаторыя сельскагаспадарчыя культуры выкарыстоўваюцца і як збожжавыя, і як тэхнічныя, і як агароднінныя. Гэта, напрыклад, бульба. Рыс і кукуруза як крухмаланосы з'яўляюцца і збожжавымі культурамі, і тэхнічнымі.

Свет і Беларусь. Па звестках Белстата за 2023 г., доля пасяўных плошчаў пад тэхнічнымі культурамі складае 9,7 % у структуры пасяўных плошчаў Беларусі. Беларусь — адна з найбуйнейшых краін — вытворцаў ільну, і гэта вытворчасць з'яўляецца ключавой галіной сельскай гаспадаркі і лёгкай прамысловасці нашай краіны, якая забяспечвае больш за 80 % экспарту лянных вырабаў у больш як 40 краінах. Назавіце найбуйнейшыя прадпрыемствы краіны па перапрацоўцы льну. На вырошчванні якіх тэхнічных культур яшчэ спецыялізуецца Беларусь?

Сярод валакністых культур найбольш распаўсюджаным з'яўляецца бавоўнік. Яго выкарыстоўваюць для вытворчасці ваты, тканін, штучнага фетру і інш. Бавоўнік вырошчваецца ў трапічным і субтрапічным кліматычных паясах. Валавы збор валакна бавоўны ў свеце ў 2022 г. склаў 25,4 млн т.

Найбуйнейшымі вытворцамі валакна бавоўны ў 2022 г. з'яўляліся **Індыя** (6 млн т) (мал. 129-1), **Кітай** (5,7 млн т), **ЗША** (3,8 млн т) і **Бразілія** (2,2 млн т). Гэтыя ж краіны выстаюць і галоўнымі экспарцёрамі бавоўны.

Мал. 129-1. Збор бавоўны ў Індыі

Алейныя культуры выкарыстоўваюцца для атрымання тлустага алею, прыдатнага для харчовых і тэхнічных мэт. Адною з распаўсюджаных алейных культур з'яўляецца *сланечнік*. Сусветная вытворчасць насення сланечніку склала ў 2022 г.

54,3 т. Найбуйнейшымі вытворцамі выступілі **Расія** (16,3 млн т), **Украіна** (11,3 млн т), **Аргенціна** (4,0 млн т).

Бульба мае шырокае прымяненне ў сельскай гаспадарцы і харчовай прамысловасці свету. Асноўныя раёны вырошчвання бульбы знаходзяцца ва ўмераным клімаце. У раёнах тропікаў і субтропікаў бульба займае каля 20 % сусветных плошчаў. У тропіках яе вырошчваюць у сухі сезон пры арашэнні або ў горных раёнах у любы сезон. Валавы збор бульбы ў 2022 г. склаў 375 млн т. Вядучымі вытворцамі з’яўляюцца **Кітай** (95,6 т), **Індыя** (56,2 млн т), **Украіна** (20,8 млн т).

Група танізуючых культур шырокая. Некаторыя з іх маюць сусветнае распаўсюджанне, іншыя лакалізаваныя ў асобных рэгіёнах свету. Арэалы вырошчвання прымеркаваныя да трапічнага і субтрапічнага кліматычных паясоў. Насенне кававага дрэва выкарыстоўваецца для прыгатавання кавы.

У 2022 г. у свеце сабралі 10,8 млн т зялёных *кававых зерняў*. Асноўнымі вытворцамі з’яўляюцца **Бразілія** (3,2 млн т), **В’етнам** (1,9 млн т) (мал. 129-2) і **Інданезія** (0,8 млн т). Кава з’яўляецца галоўнай крыніцай даходаў фермерскіх гаспадарак у Лацінскай Амерыцы, Афрыцы і Паўднёва-Усходняй Азіі. У Калумбіі гадавы даход ад кавы складае больш за 80 % ад агульнага кошту сельскагаспадарчага экспарту, у Бразіліі, Гватэмале і Кот-д’Івуары — 55–60 %, у Кеніі, Эфіопіі — каля 35 %.

Мал. 129-2. Збор кавы ў В’етнаме

Какава-бабы шырока выкарыстоўваюцца як у сельскай гаспадарцы, так і ў харчовай, касметычнай, кандытарскай, фармацэўтычнай і іншых галінах прамысловасці. Дрэвы какавы займаюць ніжні ярус і падлесак у трапічным дажджавым лесе. У свеце ў 2022 г. было выпушчана 5,9 млн т какава-бабоў. Краінамі, якія лідзіруюць у свеце

па валавым зборы, з'яўляюцца **Кот-Д'Івуар** (2,2 млн т) (мал. 129-3), **Гана** (1,1 млн т) і **Інданезія** (0,7 млн т).

Мал. 129-3. Збор какава-бабоў у Кот-Д'Івуары

Чай з'яўляецца шматгадовым вечназялёным дрэвам або кустом, які вырошчваюцца ў трапічным і субтрапічным клімаце. Сусветная вытворчасць чайнага лісту ў 2022 г. склала 29,7 млн т. Вядучымі краінамі па валавым зборы чаю выступаюць **Кітай** (14,5 млн т), **Індыя** (5,9 млн т) і **Кенія** (2,3 млн т) (мал. 129-4).

Мал. 129-4. Збор чаю ў Кеніі

Самай распаўсюджанай цукраноснай культурай у свеце з'яўляецца *цукровы трыснёг*. Гэта адна з найстаражытнейшых раслін, якія вырошчваюць людзі, і адзіная расліна, з якой вырабляюць цукар у трапічнай Афрыцы, Акіяніі, у шматлікіх краінах Лацінскай Амерыкі і Азіі. Для яго вырошчвання неабходны трапічны клімат. Валавы збор цукровага трыснягу ў свеце ў 2022 г. склаў 1922 млн т. Лідзіруючыя месцы ў свеце па зборах трыснягу займаюць **Бразілія** (724 млн т) (мал. 129-5), **Індыя** (439 млн т) і **Кітай** (103 млн т).

Мал. 129-5. Збор цукровага трыснягу ў Бразіліі

Падвядзём вынікі. Да тэхнічных культур адносяць сельскагаспадарчыя культуры, якія даюць сыравіну для тэкстыльнай, харчовай і хімічнай прамысловасцей. Геаграфія вырошчвання залежыць ад прыродных умоў. Асноўнымі вытворцамі тэхнічных культур выступаюць пераважна краіны, якія развіваюцца.

Праверым свае веды. 1. Якія краіны з'яўляюцца найбуйнейшымі вытворцамі валакна бавоўны? 2. Якія краіны з'яўляюцца найбуйнейшымі вытворцамі бульбы? 3. Якія краіны з'яўляюцца найбуйнейшымі вытворцамі кавы і какава-бабоў?

Ад простага да складанага. 1. Як нестабільнае палітычнае становішча ў краінах — вытворцах какава-бабоў можа змяніць сітуацыю на сусветным рынку шакаладу? 2. У якім кліматычным поясе знаходзяцца краіны — вытворцы кававага зерня і чаму?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Правядзіце міні-даследаванне «Геаграфія вытворцаў аліўкава-га алею ў гандлёвых сетках г. Мінска», наведваючы адно з сеткавых гандлёвых прадпрыемстваў. Растлумачце атрыманыя вынікі. 2. Складзіце калаж «Выкарыстанне тэхнічных культур у маёй сям’і».

§ 18. Геаграфія жывёлагадоўлі

Успомніце. Якія галіны вылучаюць у сельскай гаспадарцы? Якія падгаліны ўваходзяць у жывёлагадоўлю? Чаму развядзенне буйной рагатай жывёлы займае вядучае месца ў жывёлагадоўлі?

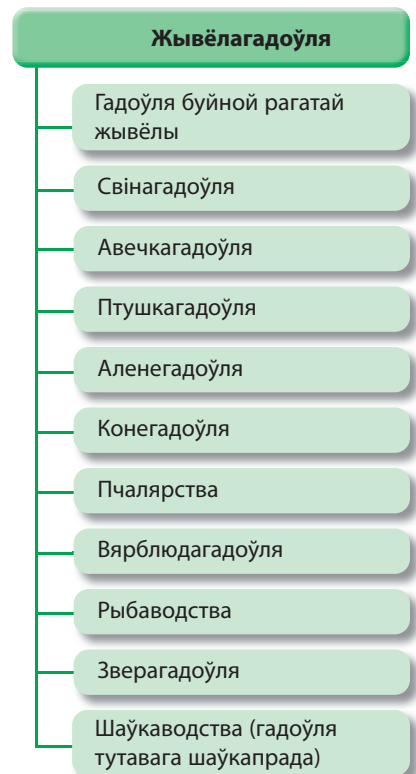
Для чаго мы гэта вывучаем? Чаму жывёлагадоўля па кошце прадукцыі перавышае раслінаводства? Якія праблемы, на ваш погляд, сёння актуальныя для жывёлагадоўлі?

Структура жывёлагадоўлі. Жывёлагадоўля з’яўляецца другой па значнасці галіной сельскай гаспадаркі, якая мае даўнюю гісторыю развіцця. Гэтая галіна забяспечвае сыравінай харчовую (мяса, малако, яйкі, мёд і г. д.) і лёгкую (скура, шэрсць, коканы шаўкапрада і інш.) прамысловасці, арганічнымі ўгнаеннямі раслінаводства і г. д.

Жывёлагадоўля мае складаную структуру. У ёй прадстаўлена больш за дзесяць падгалін (мал. 130). Існуюць таксама спецыфічныя фермы па гадоўлі кракадзілаў, страусаў і г. д.

У сваю чаргу ў залежнасці ад сферы выкарыстання ў кожным з відаў эканамічнай дзейнасці вылучаюцца напрамкі. Напрыклад, малочны, мясны напрамкі — у гадоўлі буйной рагатай жывёлы; сальны, беконны, мясны, шчацінны — у свінагадоўлі; мясны, ваўняны — у авечкагадоўлі і г. д.

У залежнасці ад характару вядзення вылучаюць чатыры асноўныя сістэмы жывёлагадоўлі: качавая, паўкачавая, пашавая і стойлавая. Стойлавая сістэма з’яўляецца найбольш інтэнсіўнай і можа прымяняцца як у халодныя сезоны, так і круглы год.

Мал. 130. Структура жывёлагадоўлі

У свеце ўсё ўзаемазвязанае. Якія экалагічныя праблемы ўзнікаюць у сувязі з развіццём жывёлагадоўлі?

Фактары размяшчэння і развіцця жывёлагадоўлі. Развіццё жывёлагадоўлі абумоўленае як традыцыйнымі для сельскай гаспадаркі фактарамі, так і спецыфічнымі. *Прыродныя і кліматычныя ўмовы* вызначаюць спецыялізацыю жывёлагадоўлі. *Сацыяльна-эканамічны фактар* адыгрывае важную ролю ў развіцці галіны, якая будзе залежаць ад ступені механізацыі, капіталаўкладанняў у распрацоўку новых тэхналогій і інш. На развіццё галіны аказваюць уплыў *міжнародны гандаль і інтэграцыйныя працэсы*. Напрыклад, вялікая колькасць вытворцаў, якія спецыялізуюцца на вытворчасці адной і той жа прадукцыі, прыводзіць да палітыкі стрымлівання і скарачэння іх колькасці. Вызначальную ролю ў развіцці і размяшчэнні жывёлагадоўлі адыгрывае *кармавая база*, яе характар і памеры. Здольнасць вырошчваць, нарыхтоўваць, перапрацоўваць і захоўваць розныя віды кармоў выступае асновай развіцця падгаліны. Найбольш высокія патрабаванні да кармавой базы прад'яўляюцца пры гадоўлі буйной рагатай жывёлы, асабліва малочнага напрамку. Асаблівае месца ў жывёлагадоўлі займае *спажывецкі фактар*. Напрыклад, свінагадоўля прымеркаваная да раёнаў з вялікай колькасцю насельніцтва і буйных гарадоў. Прадпрыемствы птушкагадоўлі таксама больш выгадна размяшчаць паблізу гарадоў.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографу. Прадукцыя жывёлагадоўлі ўносіць істотны ўклад у забеспячэнне стратэгічнай харчовай бяспекі Рэспублікі Беларусь і вызначае агульны дабрабыт нацыі. Яе прыярытэтным напрамкам з'яўляецца павелічэнне колькасці і паляпшэнне якасці малака і ялавічыны шляхам інтэнсіфікацыі малочнай жывёлагадоўлі. Інавацыйныя галіновыя тэхналогіі імкліва развіваюцца. Сучасныя фермеры могуць устанавіць спецыяльныя сістэмы кармлення, якія аўтаматычна вызначаюць аптымальную колькасць корму для кожнай жывёлы ў залежнасці ад яе патрэб. Гэта павышае эфектыўнасць выкарыстання кармоў і паляпшае рост і развіццё жывёлы.

Паразважаем. Уявіце сябе фермерам, які ў прыгараднай зоне набыў участак зямлі і вырашыў заняцца малочнай гаспадаркай. Якія прыродныя і эканамічныя ўмовы вы будзеце ўлічваць? Як будзеце прадаваць прадукцыю? Што вы зробіце, каб прадукцыя вашай вытворчасці стала канкурэнтаздольнай?

Геаграфія асноўных відаў эканамічнай дзейнасці жывёлагадоўлі. У структуры жывёлагадоўлі асноўнае месца належыць тром падгалінам: гадоўлі буйной рагатай жывёлы, свінагадоўлі і авечкагадоўлі.

Сярод іх вядучай з'яўляецца *гадоўля буйной рагатай жывёлы*. Яна развіваецца па трох напрамках: малочным, мяса-малочным і мясным. У лясной і лесастэпавай зоне ўмеранага пояса са стойлава-пашавым развядзеннем жывёлы развіваецца малочны напрамак. Мясную жывёлу разводзяць пераважна ў больш засушлівых раёнах умеранага і субтрапічнага кліматычных паясоў.

Сусветнае пагалоўе буйной рагатай жывёлы складала ў 2022 г. 1756 млн галоў і мае нераўнамерны характар геаграфічнага размеркавання. Сярод рэгіёнаў найбольшым пагалоўем вылучаюцца Азія, Лацінская і Паўночная Амерыка. Вядучымі краінамі па пагалоўі з'яўляюцца **Індыя** (305 млн галоў), **Бразілія** (235 млн галоў) (мал. 131) і **ЗША** (92 млн галоў). Вялікае пагалоўе характэрнае і для Кітая (88 млн галоў).

Мал. 131. Паша бразільскіх кароў зебу

У свеце цікавага. Каровы — вельмі разумныя і назіральныя жывёлы. Калі адну карову спасцігне бяда, напрыклад удар токам каля агароджы, то ніводная карова са статка больш не падыдзе да гэтай агароджы. У старажытных егіпцянаў карова ўвабляла нябесную багіню Нут, а ў Індыі да гэтага часу лічыцца свяшчэннай жывёлай (мал. 132).

Мал. 132. Карова — свяшчэнная жывёла Індыі

Свінагадоўля з'яўляецца відам дзейнасці ў жывёлагадоўлі, які развіваецца найбольш дынамічна. У адрозненне ад гадоўлі буйной рагатай жывёлы яна пераважна

размешчаная каля густанаселеных і прыгарадных раёнаў, якія забяспечаныя кармамі і рынкамі збыту. Размяшчэнне свінагадоўлі абмежаванае рэлігійнымі прычынамі ў краінах, дзе насельніцтва вызнае іслам або іўдаізм. Сусветнае пагалоўе свіней у 2022 г. ацэньвалася ў 978,9 млн галоў. Яго размеркаванне мае яшчэ больш нераўнамерны характар, чым гадоўля буйной рагатай жывёлы. Больш за 55 % пагалоўя засяроджанае ў Азіі, 19,5 % — у Амерыцы. Менавіта ў гэтых рэгіёнах прадстаўленыя краіны — лідары па пагалоўі: **Кітай** (452 млн галоў) (мал. 133), **ЗША** (74 млн галоў), **Бразілія** (44 млн галоў).

Мал. 133. Вертыкальныя свінафермы ў Кітаі

Авечкагадоўля з'яўляецца старажытнай галіной сельскай гаспадаркі. Яна распаўсюджаная ў краінах са значнымі плошчамі натуральных паш, пераважна ў арыдных і горных раёнах. У авечкагадоўлі развіваюцца тры напрамкі: 1) мяса-воўнавы, які засяроджаны ў раёнах з дастатковым увільгатненнем і мяккім кліматам; 2) танкарунны і 3) паўтанкарунны, якія размяшчаюцца ў больш засушлівых абласцях.

Сусветнае пагалоўе авечак у 2022 г. налічвала 1321 млн галоў. Па пагалоўі сярод рэгіёнаў дамінуе Азія (46 %) і Афрыка (32 %), сярод краін — **Кітай** (194 млн галоў), **Індыя** (75 млн галоў) і **Аўстралія** (70 млн галоў) (мал. 134).

Свет і Беларусь. Беларусь уваходзіць у лік 15 краін — найбуйнейшых сусветных экспарцёраў малочнай прадукцыі і 25 краін — лідараў па экспарце мяса. Чаму Мінская, Брэсцкая і Гродзенская вобласці вылучаюцца больш высокім узроўнем развіцця асноўных падгалін жывёлагадоўлі?

Вызначце залежнасць спецыялізацыі жывёлагадоўлі ад прыродных зон. Пакажыце на карце тры вядучыя краіны па пагалоўі буйной рагатай жывёлы, свіней, авечак.

Мал. 134. Авецкі-мерыносы ў Аўстраліі

Міжнародны гандаль прадукцыяй жывёлагадоўлі. Развітыя краіны значна апярэджваюць краіны, якія развіваюцца, па паказчыках вытворчасці прадукцыі жывёлагадоўлі. Гэта тлумачыць іх становішча ў міжнародным гандлі. Па большасці артыкулаў экспарту лідзіруюць развітыя краіны. Вядучымі экспарцёрамі *ялавічыны* і *цяляціны* з'яўляюцца Аўстралія, Германія, Нідэрланды, ЗША; *свініны* — Нідэрланды, Бельгія, Данія; *бараніны* — Новая Зеландыя, Аўстралія і Вялікабрытанія; *мяса птушкі* — Францыя, ЗША, Нідэрланды; *воўны* — Аўстралія, Новая Зеландыя, Аргенціна. Артыкулам экспарту, у якім лідзіруюць краіны, што развіваюцца, з'яўляецца *буйная рагатая жывёла*. У групе вядучых краін знаходзяцца Бразілія, Аргенціна і Мексіка. Па экспарце *авечак* і *коз* вылучаецца Турцыя.

Аграрная палітыка ў краінах Еўрапейскага саюза. Як правіла, правядзенне адзінай аграрнай палітыкі ў інтэграцыйным аб'яднанні краін не выступае першараднай задачай. Еўрапейскі саюз з'яўляецца гістарычным прыкладам, калі задачы фарміравання адзінай індустрыяльнай і сельскагаспадарчай сферы вырашаліся адначасова. Аграрная палітыка вызначае галоўную ролю ЕС у глабальнай вытворчасці і гандлі харчовымі прадуктамі. На яго долю прыпадае 17 % сусветнага экспарту прадуктаў харчавання. ЕС займае другое месца як сусветны экспарцёр малочных прадуктаў і свініны і трэцяе месца па экспарце птушкі і збожжа.

Свет і Беларусь. У Рэспубліцы Беларусь паспяхова рэалізуецца Дактрына нацыянальнай харчовай бяспекі да 2030 г. Яе мэта — павышэнне забяспечанасці насельніцтва якасным харчаваннем і яго даступнасць для паўнавартаснага харчавання і здаровага ладу жыцця людзей. Да 2020 г. Беларусь значна ўмацавала сваю харчовую бяспеку і цалкам забяспечвае свае патрэбы ў харчаванні. Таму ставіцца задача павышэння эфектыўнасці знешняга гандлю сельскагаспадарчай прадукцыяй і развіцця экспартнага патэнцыялу. Якія краіны з'яўляюцца асноўнымі гандлёвымі партнёрамі нашай краіны па экспарце сельскагаспадарчай прадукцыі, а якія могуць выступіць перспектыўнымі рынкамі?

На аграрную палітыку выдаткоўваецца 46,7 % бюджэту ЕС. Яна прайшла некалькі этапаў у сваім развіцці (мал. 135), якія сведчаць пра пастаяннае яе ўдасканаленне.

Этап		Асноўны напрамак
1	1960–1970-я гг.	Самазабеспячэнне насельніцтва харчаваннем; устанавленне агульных цэн на сельскагаспадарчую прадукцыю
2	1970–1980-я гг.	Абмежаванне вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі; зніжэнне аб'ёмаў фінансавай падтрымкі фермераў
3	1980–1990-я гг.	Увядзенне падаткаў і нацыянальных квот па прычыне перавышэння парога вытворчасці
4	1990–2000-я гг.	Кантроль за залішняй вытворчасцю; падтрымка гаспадарак, размешчаных у неспрыяльных раёнах; паляпшэнне стану навакольнага асяроддзя
5	2000-я гг.	Паляпшэнне якасці сельскагаспадарчай прадукцыі; стымуляванне вытворчасці прадукцыі арганічнай сельскай гаспадаркі; захаванне стандартаў па абароне навакольнага асяроддзя

Мал. 135. Этапы і асноўныя напрамкі адзінай аграрнай палітыкі ЕС

Як любы інтэграцыйны працэс, адзіная аграрная палітыка мае перавагі, але і сутыкаецца з шэрагам праблем. Гэта, напрыклад, аднолькавы памер выплат незалежна ад памеру фермерскай гаспадаркі і аб'ёму вытворчасці; памяншэнне выплат старым членам ЕС па прычыне яго пашырэння і неабходнасці выплат новым членам інтэграцыйнага аб'яднання; скарачэнне аб'ёмаў вытворчасці і колькасці фермераў па прычыне праблем са збытам прадукцыі; адзіныя цэны на прадукцыю незалежна ад выдаткаў; абмежаванні на імпорт сельскагаспадарчай сыравіны і інш.

Падвядзём вынікі. Асноўнымі падгалінамі жывёлагадоўлі з'яўляюцца ..., ..., ..., Лідарамі па пагалоўі буйной рагатай жывёлы з'яўляюцца ..., ..., ...; па пагалоўі свіней — ..., ..., ...; авечак — ..., ..., Асноўнымі экспарцёрамі прадукцыі жывёлагадоўлі з'яўляюцца ..., імпарцёрамі —

Праверым свае веды. 1. Якія фактары вызначаюць развіццё жывёлагадоўлі ў свеце? Адказ патлумачце. 2. У чым заключаюцца адрозненні ў развіцці жывёлагадоўлі ў развітых краінах і краінах, якія развіваюцца? 3. Раствлумачце, чаму ў структуры сусветнага пагалоўя пераважае буйная рагатая жывёла, а ў структуры вытворчасці мясной прадукцыі — свініна.

Ад простага да складанага. 1. У чым адрозненне экстенсіўнай жывёлагадоўлі ад інтэнсіўнай? 2. Як навукова-тэхнічная рэвалюцыя паўплывала на развіццё жывёлагадоўлі?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Запоўніце ў сшытку таблицу з дапамогай матэрыялаў вучэбнага дапаможніка і дадатковых крыніц інфармацыі.

Рэгіён	Геаграфічны тып сельскай гаспадаркі	Асноўныя характарыстыкі жывёлагадоўлі
Еўропа		
Азія		
Амерыка		
Афрыка		
Аўстралія		

2. Падрыхтуйце паведамленне пра развіццё жывёлагадоўлі ў краінах ЕС.

§ 18-1. Роля НДДКР у развіцці сельскай гаспадаркі

Генетычна мадыфікаваныя арганізмы (ГМА) у сельскай гаспадарцы.

Павелічэнне колькасці насельніцтва ў краінах, якія развіваюцца, і іх нізкі ўзровень сацыяльна-эканамічнага развіцця разам з ростам цен на прадукты харчавання ў свеце з'яўляюцца прычынамі харчовай праблемы і праблемы голаду. Для яе вырашэння чалавецтва ў розныя перыяды праводзіла «зялёныя» рэвалюцыі. У 1960-я гг. дзякуючы адкрыццям у галіне селекцыі сельскагаспадарчых культур, ірыгацыі, шырокаму прымяненню сучаснай тэхнікі, угнаенняў і пестыцыдаў удалося павысіць ураджайнасць збожжавых культур і павялічыць аб'ёмы сельскагаспадарчай вытворчасці.

У выніку «зялёнай» рэвалюцыі многія краіны, якія развіваюцца, сталі задавальняць свае патрэбы за кошт уласнай вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі. Аднак рашэнне харчовай праблемы спосабамі «зялёнай» рэвалюцыі абвастрыла экалагічную праблему. Пры гэтым праблема голаду ў свеце захоўваецца. Гэта паслужыла перадумовай для *другой «зялёнай» рэвалюцыі*, заснаванай на біятэхналогіях і генетычнай інжынерыі. Змена генатыпа расліны дазваляе павысіць харчовую каштоўнасць яе бялкоў і забяспечыць устойлівасць расліны да шкоднікаў і хвароб без выкарыстання моцных ядахімікатаў.

Адзінага заканадаўства аб выкарыстанні гена-мадыфікаванай (ГМ) прадукцыі сёння няма ні ў ЗША, ні ў Еўропе. Рынак ГМА пакуль у свеце не сфарміраваўся. У адных краінах гэтыя прадукты забароненыя цалкам, у іншых — часткова, у трэціх наогул дазволеныя.

Плошча пасеваў ГМ-культур у свеце перавысіла 169 млн га. Генна-мадыфікаваныя культуры вырошчваюць каля 15 млн фермераў у 28 краінах свету. У краінах, якія развіваюцца, у цяперашні час працэс выкарыстання ГМА ў сельскай гаспадарцы ідзе значна больш інтэнсіўна, чым у развітых краінах.

Лідарамі ў вытворчасці ГМ-культур з'яўляюцца ЗША, Аргенціна, Бразілія, Кітай і Індыя. Большасць краін Еўрапейскага саюза не прымаюць выкарыстанне біягенных тэхналогій у сельскай гаспадарцы. Толькі ў пяці краінах — Іспаніі, Партугаліі, Чэхіі, Румыніі і Славакіі — дазволена іх выкарыстанне.

У свеце было выведзена каля тысячы генна-мадыфікаваных культур, аднак з іх толькі 100 дазволена да прамысловай вытворчасці. Найбольш распаўсюджаныя культуры, якія вырошчваюцца ў прамысловых маштабах, гэта соя, кукуруза, бавоўнік, рапс, рыс, пшаніца, бульба, кабачок, таматы. Так, пасевы соі складаюць 49 % агульнай плошчы пасеваў генна-мадыфікаваных арганізмаў расліннага паходжання, кукурузы — 33 %, бавоўніку — 12 %.

Асноўнымі спажыўцамі такіх сартоў з'яўляюцца ЗША, Бразілія, Кітай, Індыя, Калумбія, Гандурас, краіны СНД.

У свеце ТНК. Адною з найбольш вядомых ТНК, якія вырабляюць вялікую колькасць генетычна змененых раслін і вядуць палітыку па ўкараненні ГМА ў працэс вытворчасці прадуктаў харчавання па ўсім свеце, з'яўляецца амерыканская кампанія *Monsanto* (Мансанта).

Спецыялісты не проста змагаюцца за ўраджай, але і імкнуцца павялічыць карысныя якасці прадуктаў. Напрыклад, у адных яны штучна павялічваюць дозу вітамінаў і мікраэлементаў, у другіх — пажыўную каштоўнасць, а з трэціх спрабуюць вынайсці новыя лекі. Вялікую цікавасць выклікае стварэнне трансгенных жывёл. Амерыканскія вучоныя вывелі новую пароду ГМ-курэй, у якіх яйкі ўтрымліваюць рэчывы, якія перашкаджаюць развіццю ракавых клетак у арганізме.

У свеце цікавага. Адна з асноўных заклапочанасцей спецыялістаў і экалагічнай грамадскасці ў сувязі з выкарыстаннем ГМА ў сельскай гаспадарцы — гэта рызыка разбурэння натуральных экасістэм. У той жа час Сусветная арганізацыя аховы здароўя апублікавала даклад, асноўную выснову якога можна сфармуляваць так: ужыванне генна-мадыфікаваных раслін у ежу абсалютна бяспечнае. Спрабуючы абараніцца ад ГМ-культур, многія краіны ўвялі маркіроўку на прадуктах з ГМА. У свеце існуюць розныя падыходы да адзначэння на этыкетцы прадуктаў з ГМА. Так, у ЗША, Канадзе, Аргенціне гэтая прадукцыя не маркіруецца, у краінах ЕС прыняты парог у 0,9 %, у Японіі і Аўстраліі — 5 %.

Арганічная сельская гаспадарка, сутнасць і геаграфія. На іншым полюсе ва ўмовах абвастрэння экалагічнай праблемы, росту захваральнасці насельніцтва, змянення структуры спажывання прадуктаў харчавання знаходзіцца *арганічная сельская гаспадарка (АСГ)*, або *экалагічная сельская гаспадарка*.

Арганічная сельская гаспадарка — гэта такая форма вядзення сельскай гаспадаркі, у рамках якой адбываецца свядомая мінімізацыя выкарыстання сінтэтычных угнаенняў, пестыцыдаў, рэгулятараў росту раслін, кармавых дабавак, генетычна мадыфікаваных арганізмаў.

Арганічная сельская гаспадарка развіваецца ў свеце згодна з трыма асноўнымі прынцыпамі (мал. 135-1).

Прынцып здароўя:

АСГ павінна падтрымліваць і паляпшаць здароўе глебы, расліны, жывёлы, чалавека і планеты як адзінага і непадзельнага цэлага

Прынцып экалогіі:

АСГ павінна засноўвацца на прынцыпах існавання натуральных экалагічных сістэм

Прынцып клопату:

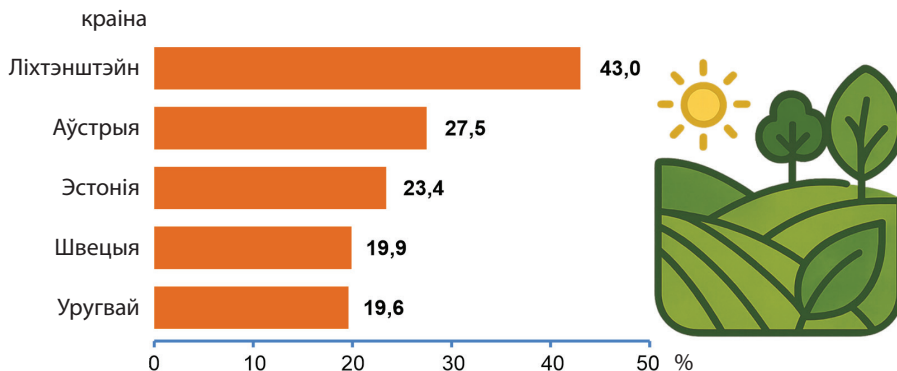
кіраванне АСГ павінна насіць папярэдзальны і адказны характар для абароны здароўя і добрабыту цяперашніх і будучых пакаленняў і навакольнага асяроддзя

Мал. 135-1. Асноўныя прынцыпы арганічнай сельскай гаспадаркі

У 2022 г. арганічнай сельскай гаспадаркай займаліся 188 краін. Плошча сертыфікаваных арганічных зямель у свеце складае 96,4 млн га. Найбольшымі плошчамі характарызуецца Аўстралія, Індыя і Аргенціна. Вядучымі краінамі па колькасці вытворцаў арганічнай сельскагаспадарчай прадукцыі ў свеце ў 2022 г. былі Індыя, Уганда, Тайланд, Эфіопія і ДР Конга.

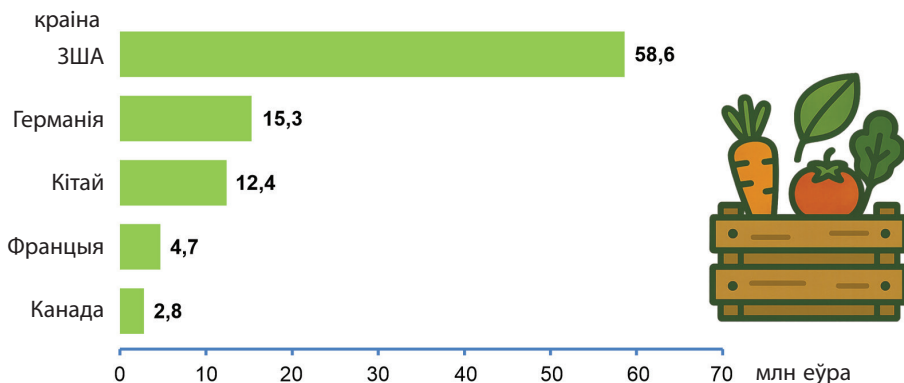
Найбольш высокай доляй арганічнай сельскай гаспадаркі ў структуры сельскай гаспадаркі краіны вылучаюцца развітыя краіны — Данія (8,4 %), Швейцарыя (7,5 %), Люксембург (7 %), Швецыя (7 %) і Аўстрыя (6 %).

Краінамі-лідарамі з найбольшай доляй арганічных зямель у структуры сельгасугоддзяў з'яўляюцца Ліхтэнштэйн, Аўстрыя і Эстонія (мал. 135-2).

Мал. 135-2. Краіны — лідары па долі арганічных зямель у структуры сельгасугоддзяў, 2022 г., %

Найбольш буйныя рынкі арганічнай сельскагаспадарчай прадукцыі з найбольшымі продажами сфармаваліся пераважна таксама ў развітых краінах — ЗША, Германіі і Кітаі (мал. 135-3).

Мал. 135-3. Краіны — лідары па продажх прадукцыі АСГ, 2022 г., млн еўра

Свет і Беларусь. Беларусь мае значныя магчымасці па развіцці арганічнай сістэмы сельскай гаспадаркі, улічваючы прыродныя ўмовы, зямельны фонд, нізкі ўзровень забруджвання навакольнага асяроддзя, развітую транспартную інфраструктуру, моцны навукова-даследчы і кадравы патэнцыял. Згодна з Нацыянальнай стратэгіяй устойлівага сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на перыяд да 2030 г. доля плошчаў з арганічным земляробствам у агульнай плошчы сельскагаспадарчых зямель складзе да 2030 г. 3–4 %. Беларусь спецыялізуецца на вырошчванні арганічных пшаніцы, рапсу, ячменю, грэчкі і аўса.

Прадукцыя арганічнай сельскай гаспадаркі, у параўнанні з генна-мадыфікаванай прадукцыяй, адрозніваецца высокай цаной. Асноўным спажывателем прадукцыі арганічнай сельскай гаспадаркі з'яўляецца насельніцтва высокаразвітых дзяржаў. У 2022 г. па спажыванні на душу насельніцтва прадукцыі арганічнай сельскай гаспадаркі краінамі-лідарамі былі Швейцарыя (437 еўра), Данія (356 еўра) і Аўстрыя (274 еўра).

Падвядзём вынікі. Рашэнне харчовай праблемы ва ўмовах НТП стала перадумовай другой «зялёнай» рэвалюцыі, заснаванай на біятэхналогіях і генетычнай інжынерыі. Найбольш распаўсюджаныя культуры, якія вырошчваюцца з выкарыстаннем ГМА, — гэта соя, кукуруза, бавоўнік. Працілегласцю сельскай гаспадарцы з выкарыстаннем ГМА з'яўляецца арганічная сельская гаспадарка. Найбольш высокай доляй арганічнай сельскай гаспадаркі ў структуры сельскай гаспадаркі краіны вылучаюцца развітыя краіны.

Праверым свае веды. 1. Якія існуюць асноўныя перадумовы для развіцця сельскай гаспадаркі з выкарыстаннем ГМА і арганічнай сельскай гаспадаркі? 2. Якія краіны з'яўляюцца асноўнымі спажывацямі генна-мадыфікаванай сельскагаспадарчай прадукцыі? 3. Якія краіны характарызуюцца найбольшымі продажами прадукцыі АСГ? Чым гэта можна растлумачыць?

Ад простага да складанага. 1. Чым можна растлумачыць, што вядучымі краінамі па колькасці вытворцаў арганічнай сельскагаспадарчай прадукцыі ў свеце з'яўляюцца краіны, якія развіваюцца? 2. Ці існуе ўзаемасувязь паміж «ззялёнай» эканомікай і «ззялёнай» рэвалюцыяй? Адказ патлумачце.

Ад тэорыі да практыкі. 1. Правядзіце міні-даследаванне на тэму «Прадукцыя арганічнай сельскай гаспадаркі ў гандлёвых сетках г. Мінска», наведваючы адно з сеткавых гандлёвых прадпрыемстваў. Адкажыце на пытанні:

Які асартымент прадукцыі арганічнай сельскай гаспадаркі ў іх прадстаўлены?
Хто з'яўляецца асноўнымі вытворцамі?

2. Выканайце практычныя работы па тэме «Геаграфія сельскай гаспадаркі свету».

Практычная работа 16. Эканоміка-геаграфічны аналіз збожжавай гаспадаркі свету (праца з кантурнай картай).

Практычная работа 17. Аналіз геаграфіі арганічнай сельскай гаспадаркі свету па тыповым плане.